

İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ ARAZYANI ƏRAZİLƏRDƏ VƏ KİÇİK QAFQAZIN DAĞ MEŞƏLƏRİNDƏ ÇÖL DONUZUNUN (*SUS SCROFA* L., 1758) HELMİNTLƏRİ

Qara Fətəliyev

AMEA-nın Zoologiya İnstitutu

Tədqiqat zamanı Qarabağın işğaldan azad olunmuş Arazyanı ərazilərində (Cəbrayıl rayonu) 4 və Kiçik Qafqazın dağ meşələrində (Laçın rayonu) 5 baş çöl donuzu tədqiq edilmişdir. Tədqiq edilən donuzlarda ümumilikdə 13 növ helmint aşkar edilmişdir. Helmint faunasının tərkibi 2 növ trematod, 2 növ sestod, 1 növ akantosefal və 8 növ nematoddan ibarət olmuşdur. Arazyanı ərazilərdə tədqiq edilmiş donuzlarda 11, dağ meşələrində isə 7 növ helmint aşkar edilmişdir. İnvaziyanın yüksək intensivliyi trematodlardan *Brachylaemus suis* (2-25 fərd), nematodlardan isə *Trichocephalus suis* (2-27 fərd), *Metastrongylus elengatus* (3-218 fərd), *M.pudendotectus* (3-276 fərd), *M.salmi* (2-158 fərd), *Globocephalis urosubulatus* (2-127 fərd), *Physacephalus sexalatus* (3-115 fərd) növlərində qeydə alınmışdır. İnkişaf dövrüyəsinə görə aşkar edilmiş növlərdən *Trichocephalus suis* və *Globocephalus urosubulatus* növləri geohelmin, qalan 11 növ isə biohelmintlərdir. Çöl donuzlarında aşkar edilmiş növlərdən *Fasciola hepatica*, *Echinococcus granulosus*, *Macracanthorhynchus hirudinaceus*, *Metastrongylus elongatus* növlərinin ev donuzları və gövşəyə ev heyvanları üçün epizootoloji, insanlar üçün isə epidemioloji, *Moniezia. expansa* növünün gövşəyə ev heyvanları üçün epizootoloji, *Brachylaemus suis*, *Trichocephalus suis*, *Metastrongylus pudendotectus*, *Met. salmi*, *Ascarops stronglina* və *Gongylonema pulchrum* növlərinin isə ev donuzları üçün epizootoloji rolu vardır.

Məlum olduğu kimi, 1990-cı illərdən başlayaraq Azərbaycanın Qarabağ bölgəsi Ermənistan tərəfindən işğal olunmuşdur. 30 il müddətində işğal altında olan ərazilərdə bir çox heyvan və quş növləri ovlanmış, təbii meşələr, kolluqlar məhv edilmiş, bir sıra ərazilərdə gölməçələr və bataqlıqlar əmələ gəlmiş, landsafların stukturu dəyişdirilmiş və ümumilikdə ekosistemə çox ciddi ekoloji ziyan vurulmuşdur. Bütün bunlar biosenozlarda bir çox heyvan və bitki növlərinin məhv olmasına və ya bərpasının arzuolunmaz həddə çatmasına gətirib çıxarmışdır. Belə ərazilərdə torpaq gənələrinin, yağış qurdlarının və bir çox torpaq onurğasızlarının sayı xeyli artmışdır ki, bunlar da gələcəkdə həmin ərazilərdə gövşəyə heyvanların, çöl donuzlarının davamlı inkişafına və məhsuldarlığına ciddi əngəllər törədən anoplosefalyatların, metastrongilidlərin və s. geniş yayılmalarına səbəb olacaqdır. İşğal altında olan ərazilərdə ermənilər çoxlu miqdarda ev donuzları və digər heyvan sürüləri saxlamışlar. Bu ev donuzlarının bir qisminin qaçıb ərazilərdə vəhşiləşmiş şəkildə yayılmaları barədə bəzi məlumatlar vardır. Belə donuzlar təbiət guşələrində ölmüş əhli və vəhşi heyvan leşləri ilə qidalanan zaman bir çox helmintoz törədiciyinə, o cümlədən də trixinellez törədicisinə yoluxurlar ki, bunlar da sonradan insanlar və ev heyvanları üçün ciddi təhlükəli olan bir çox helmintoz törədicilərinin daşıyıcılarına və yayıcılarına çevriləcəkdir. Ermənilər müharibə dövründə ölmüş əsgərlərin meyitlərini uzun müddət götürməmişlər və onlar bəzi hallarda vəhşi heyvanların yeminə çevrilmişlər. İşğal dövründə ermənilər baytarlıq-sanitariya tələblərini göbud surətdə pozaraq Azərbaycan ərazilərinə müxtəlif heyvan cinsləri gətirmişlər ki, nəticədə əvvəllər ölkəmizdə qeydə alınmayan helmint növlərinin gətirilməsi ehtimal olunur. Bütün bunlar gələcəkdə əhli və vəhşi otlayan və ətyeyən heyvanların və insanların helmint faunasının tərkibində ciddi dəyişikliklər baş verəcəyi ehtimalını artırır.